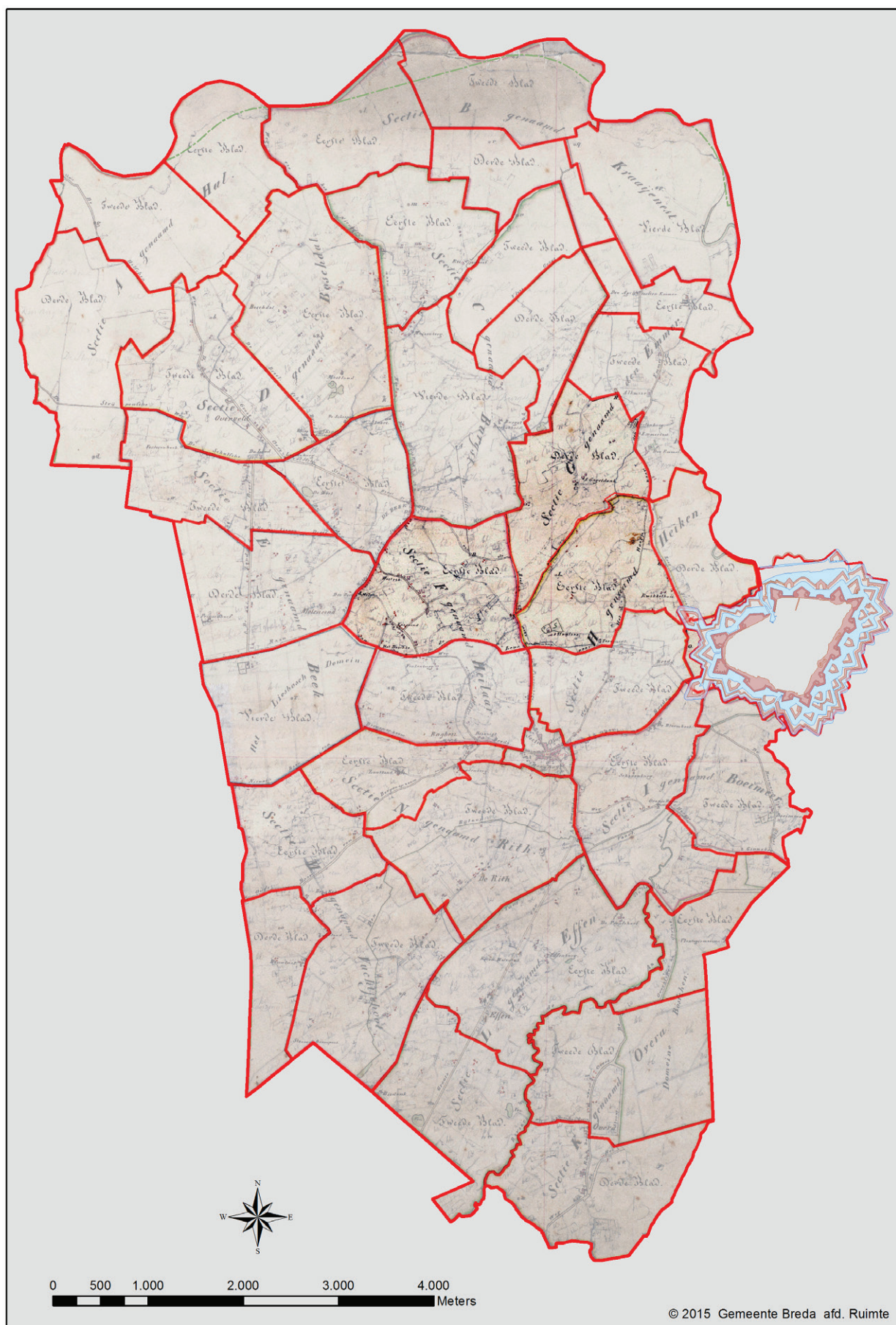
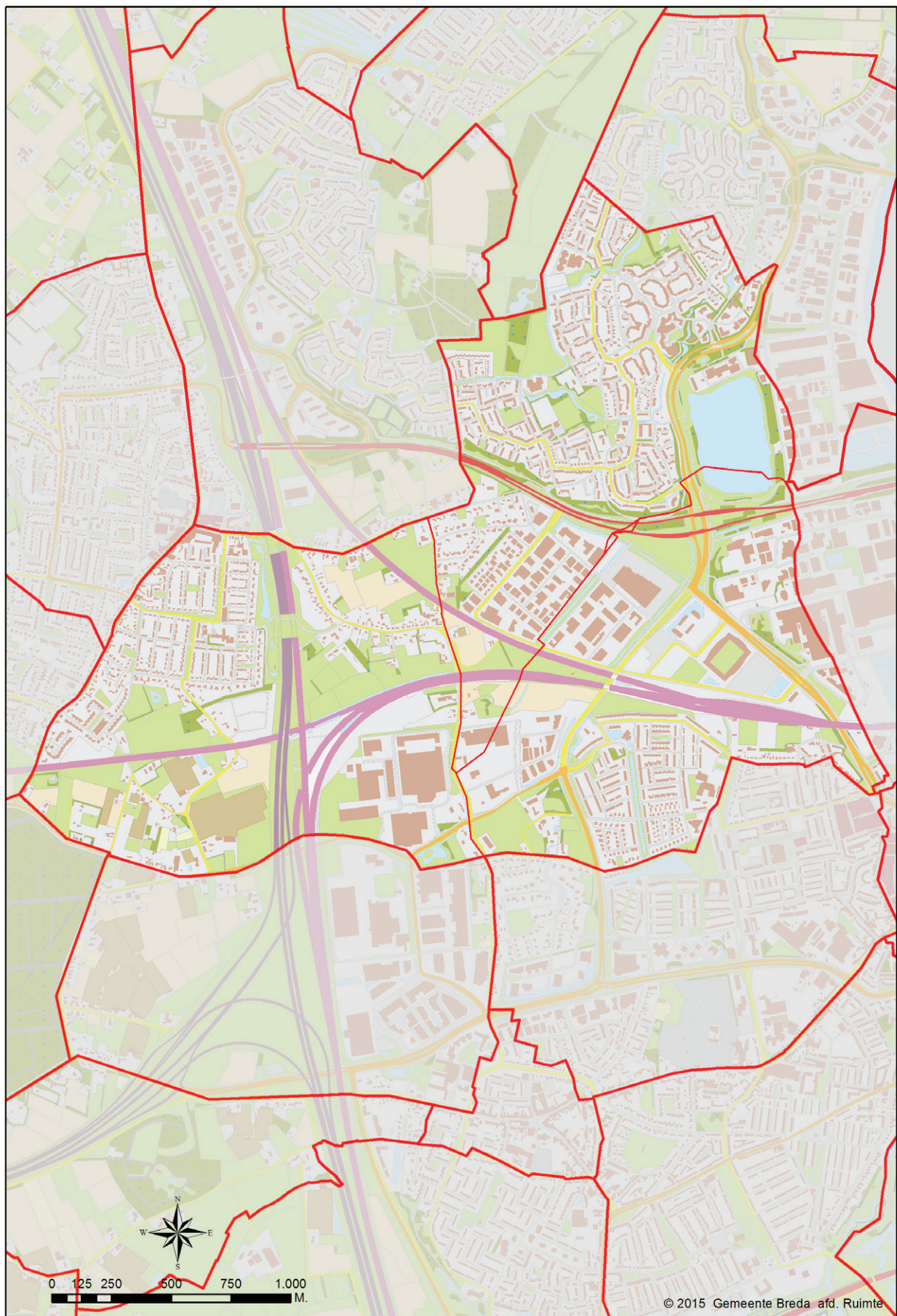

4.19

OVERBROEK

© 2015 Gemeente Breda afd. Ruimte

Toponiemen van Overbroek op het kadastraal minuutplan Heiken sectie/blad H1 uit 1824.

4.19 OVERBROEK

AKKER, HOGE – 1512 – R420, F124

Stuck lants: den Hoghen Acker, een veertelsaet.

AKKER, HOGE – 1513 – R421, F82

Stuck lants: den Hooghen Acker, een veertelsaet.

AKKER, LANGE – 1565 – R714, F53V

Stuck lants: den Langenacker.

Akker is de meest voorkomende aanduiding voor het bouwland. Met akker bedoelde men speciaal de dorpsakker, behorend bij een nederzetting. Dit is het oudste complex cultuurgronden bij elke nederzetting.

Veel percelen in de dorpsakker worden op hun beurt met bijvoorbeeld Lange Akker, Klein Akkerke etcetera. aangeduid. Akker betekent mogelijk 'het omheinde veld':¹ dat past goed bij de situatie van de dorpsakker, die altijd omgeven was door een wal + heg (om loslopend vee buiten te houden).

Dorpsakkers werden meestal genoemd naar de plaats waar ze bij lagen, bijvoorbeeld Stuivezandseakker, Overaseakker, Ticheltseakker etcetera.

BEEKSEKERKPAD – 1426 – R706, F197

Huysinge..tot Overbroeck..den Kercpat comende van der Beke westwaerts.

Pad van Prinsenbeek naar de kerk van de Hage in het Dorp.

BIESAKKER – 1554 – R712, 8V

Stuck lants, 5½ lopensaet: Biesacker, tOverbroeck.

Met bies werd in de zeventiende eeuw een aantal verschillende plantensoorten aangeduid: de mattenbies, de stekende bies, pitrus, pijptorkruid (=wel-riekende water-biese) en zwanenbloem (=bloeiende water-biese)en mogelijk nog andere. Sommige biesen leverden nuttig materiaal voor de mens, zoals de mattenbies (voor stoelen) en pitrus (pitten voor kaarsen).² De Biesakker kan zijn naam ook danken aan een familie De Bie, De Bye. Vergelijk Jouffr. Lenaert Willem sByen, 1510, R419, fol. 178.

BOCHT – 1512 – R420, F124V

Schure en erve mette heure toebeh. metten Boght en erve daeraen liggende.

Is hier bedoeld een schutbocht waarin het vee dat in akkers of weilanden van vreemden liep opgesloten kon worden? Bocht in toponiemen staat voor een afgeheind perceel of een perceel met een gebogen zijkant.

BOOMGAARDWEIDE – 1663 – R726, 235

Een perceel weijden: Bogaertweijde, twee gemet.

BOOMGAARDWEIDE – 1667 – R727, 135

Stuck weyden: de Bogaertweyde, twee gemet.

Weiland gelegen bij een boomgaard of zelf een boomgaard zijnde.

DONGAKKER – 1613 – ND8974, F563V

Een lopensaet lants: den Dongacker.

Akker die een donk vormde. Een donk is een geringe hoogte in moerassig gebied.

DRIEHOEK – 1573 – R715, F95V

Stuck lants: den Dryehoeck, een lopensaet.

Driehoekig perceel, een spie, een lastige vorm voor het ploegen en eggen.

ELST – 1499 – R415, F107

Stuck erfs onder weyden en lant, een bunder by Overbroeck: dElst, noortwaerts neven den Steenacker.

ELST – 1510 – R419, F178

Stuck lants: dElst, drie lopensaet.

ELST – 1517 – R424, 148V

Stuck lants: dElst, een lopensaet.

ELST – 1547 – R710, F85V

Stuck lants: dElst, drie lopensaet.

ELST – 1651 – R725.64

Acker, een bunder t'Overbroeck, noort erve: het Elst.

Elst 'plaats waar elzen groeien'. De zwarte els, *alnus glutinosa*, groeit veel op moerassige plaatsen, langs sloten. De boom is in de winter heel duidelijk herkenbaar aan de proppen (vruchten) en de katjes. Bij het rooien van elzen ziet men na doorzagen oranjekleurig hout. Het hout van elzen kan onder water lang goed blijven, maar boven de grond is het vrij snel verrot. Als collectief is Elst te vergelijken met Eekt, Varent, Berkt, Dorst (< doornt), Espt etcetera.

GAGELHEINING – 1510 – R419, F178

Twee bunder heyvelts in twee parchelen: de Gagelheyninge.

Gagel is een struikje dat veel op moerassige, zure gronden voorkwam. Tegenwoordig vrij zeldzaam. Vroeger werden de knoppen veel verzameld om als onderdeel van de gruit bij het bier te worden gedaan. Sedert de veertiende eeuw is hop de gruit echter gaan vervangen. Volgens een aantekening van Van Mieris zou men uit de bessen van gagel vet of was stoken om kaarsen van te maken.³

Blankaart schrijft over dit gewas: 'Het is een klein heestertjen van wel twee voeten hoog, hebben veele harde bruine rysjes. De blaadjes zyn breedagtig lang, hard, uit den geelgroenen, niet in gedaante, maar in reuk (die wel soo sterk is) met de Myrtus (=mirre?) overeenkomende...In Nederland heb ik het op veenagtige waterige plaatsen gevonden...De reuk bewyst genoeg, dat dit gewas, en voornamelyk de vettigheid der zaden, uit fyne en werke-lyke deelen bestaat, want het bier daar mede gebrouwen maakt iemand seer haast dronken, voornamelyk soo het belegen bier is. In de kassen gelegd bewaart het de kleederen enz. voor de motten. In de wyn gedaan, doet die een aangenamen geur krygen.'⁴

In 1613 wordt de Gemeyn Hagelheyninge vermeld (vgl. acte van 1409), ND 8974, fol. 358v. We zullen wel moeten lezen Gagelheyninge.

GEERAKKER – 1668 – GP263, 122

Den Geeracker.

GEERAKKER – 1668 – GP263, 66v

Landt en dries: de Geeracker, in twee parchelen tot Overbroeck aen wedsijden vande Loop aldaer, 2½ gemet.

GEERAKKER – 1670 – RH275, 16v

Een perceel zaeylants en erve: den Geeracker, tot Overbroeck.

GEERAKKER – 1756 – RH280, 231v

Een bunder: den Geerakker (een lopensaet ervan is leen).

Akker in de vorm van een geer. Dus met twee overstaande zijden die niet evenwijdig lopen.

GELDAKKER, KLEINE – 1756 – RH280, 232V

2½ gemet saeyland: den Kleinen Geldakker.

Gelt 'onvruchtbaar, van dieren',⁵ maar waarschijnlijk ook gezegd van land. Het element komt in de Baronie vrij veel voor. Een Grote Geldakker is onbekend.

HAGERSAKKER – 1668 – GP263, 122V

Hagersacker.

Bezit van de familie Hagers, Hagaarts. Vergelijk Jan Adriaen Jan Hagaerts, 1546, R710, fol. 2.

HAMBROEKSE KERKWEG – 1426 – R706, F197

Huysinge..tot Overbroeck neven den kercwech comende van Hambroeck oostwaerts.

Weg naar de kerk van de Hage.

HAVERHEINING – 1502 – R415, F350V

De Haverheyninge oft de Capittelheyninge.

Heining waarin haver verbouwd werd. Meestal werd er in een heining winterrogge geteeld. Blijkbaar voormalig bezit van het kapittel van de Grote Kerk van Breda of een rente opbrengend aan dit kapittel.

HEINING, HOGE – 1502 – R415, F350V

Drie stucken erfs aeneen liggende, deen: de Hoighheyninge, dander: de Haverheyninge oft de Capittelheyninge, de derde: Huygh Loeyaertsstede, daer nu ter tyt de schure op staet.

Heining is een veel voorkomend toponiem: de grootste populariteit genoot dit element in de late middeleeuwen. Heiningen zijn met een wal + heg omsloten ontginningen, meestal vrij groot van oppervlak en vooral bedoeld voor de teelt van winterrogge. Heining is afgeleid van hagen, hegen 'met eenen haag of heg omgeven, afsluiten'.⁶

De meeste heiningen zijn op het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw gesloopt, dit op aandringen van de landbouwvoorlichting. De heggen onttrokken immers voedsel aan de akker terwijl ze ook schaduw wierpen met als gevolg dat langs de akkerranden de gewassen minder goed groeiden. Ook werd door de invoering van het prikkeldraad (begin twintigste eeuw) het afsluiten met heggen overbodig. Het hout was minder gevraagd, door de opkomst van allerlei ijzeren gebruiksvoorwerpen. Zo moeten er honderden kilometers aan wallen + heggen vernietigd zijn. Toch zijn er hier en daar nog restanten van het oude heggenlandschap te vinden, bijvoorbeeld in de omgeving van landgoederen.

HOEVE VAN BRABROEK – 1474 – D, F 21

Aleyd Jacop Wouter Roevers dochter, Jan Leyten weduwe, houdt de hoeve en goeden van Brabroeck.

Brabroeck kan staan voor Braakbroek (vergelijk Brabant < Braecbant). Broek 'moeras'. Braak hangt samen met breken 'bewerken, ploegen' en ontginnen. Dus een broek dat ontgonnen, geploegd was.

HORST – 1667 – R727, 134V

Den Huysacker, oostwaerts den Horst.

HORST – 1669 – R727, 251

Den Huysacker, oostwaerts den Horst.

Horst 'hoogte in moeras, meestal begroeid'. Horst komt als appellatief voor bijvoorbeeld in 1699 te Bavel 'weyde ende heyhorsten', P119, fol. 134v. Ook in de Oosterhoutse Polder wordt in de zestiende eeuw geregeld over horsten gesproken. De omschrijving van horst 'Verhevenheid met secundaire begroeiing na oorbaarmaking door vuur' lijkt voor de Baronie niet helemaal correct.⁷ Horsten zijn in de Baronie steeds hoogten in moeras.

HUISAKKER – 1667 – R727, 134V

Den Huysacker, aende Schouwsloot, anderhalf bunder, oostwaerts den Horst.

HUISAKKER – 1718 – ND8997, F 26

Den Huijsacker...den Heijsacker.

Akker gelegen bij het huis, de woning, de boerderij.

HUIG LOIAARTSSTEDE – 1502 – R415, F 350V

Huygh Loeyaertss stede daer nu ter tyt de schure op staet..neven den kerckwech westwaerts, oestw. neben een stuck beemden: den thorenbeemdt.

Stede 'boerderij', ook 'deel van een aanstede'. Hier het laatste, in bezit van Huig Looiaarts.

KAPITTELHEINING – 1421 – ND 8974, 359V

Een half bunder lants: der Capittelheyning.

KAPITTELHEINING – 1426 – R706, F 197

Een half bunder lants: der Capittelheyninge, te Overbroeck.

KAPITTELHEINING – 1502 – R415, F 350V

de Haverheyninge oft de Capittelheyninge. Hieruit ontving eertyts Govert Dries, canonick te Breda een erfpacht en nu Heer Henrick van Etten, canonick van het capittel.

Een erfpacht opbrengend voor het kapittel van de Grote Kerk van Breda.

KAPROEN – 1510 – R419, F178

Stuck lants: den Caproen, halve lopensaet.

Caproen 'kap, hoofddecksel van mannen en vrouwen, monnikskap, mantel met kap'.⁸

Vormaanduiding?

KERKPAD – 1663 – R726, 227

Aenden Kerckpat, tot Overbroeck.

Een manspadt moest volgens de costumen van Stad en Land van Breda vier voet breed zijn, dat is 1,12 meter. Een kerkckwech zou zes voet breed moeten zijn, dat is 6 X 28 cm = 1,68 meter.⁹

KERKWEG – 1421 – ND8974, 359v

Huysinge neven de Kerckwech comende van Hambroeck.

KERKWEG – 1491 – EC531

Metten eenen eynde aenden Kerckwech.

KERKWEG – 1616 – R720, 130

Den kerckwech loopende naer Overbroeck inde Kerckacker.

KERKWEG VAN DE BEEK – 1510 – R419, F178

De Kerckwech vande Beecke.

Weg van Prinsenbeek naar de Haagse kerk.

LANGDONKSLOKSKE – 1421 – ND8974, 359v

Een beemdeken, twee voeder hoymaden: Langdoncx blocxken.

LANGDONKSLOKSKE – 1426 – R706, F197

Een beemdeken, twee voeder hoymaden: tLanddoncx bloecxken.

Blok 'omsloten perceel', hier waarschijnlijk met sloten. Land in Landdonk zal ontstaan zijn uit lang, door verandering van de -g in de -d. Een voeder hoymaden is een in Princenhage weinig voorkomende oppervlaktemaat: een stuk beemd dat een kar hooi oplevert.

NEERLOOP – 1662 – R726, F195

Ontrent den Neirloop.

NEERLOOP – 1669 – R727, 243v

Een perceel weijden: den Neerloop, twee gemet op Overbroeck.

NEERLOOP – 1696 – R732, 107v

Een perceel weyden: Neerloop, twee gemet.

Laaggelegen loop, dus in een diep dal gelegen waterloop? In 1604 wordt den Loop vermeld, R718, fol. 246v.

OVERBROEK – 1421 – ND 8974, 359V

Huysinge tot Overbroeck.

OVERBROEK – 1422 – ND 8974, F 418

Joncker Jan van Lier: huysinge en hovinge tot Overbroeck.

OVERBROEK – 1430 – AHB1, L 7A

beemde after Overbroec.

OVERBROEK – 1468 – REYG.7

Beempde tot Overbroeck.

OVERBROEK – 1472 – CB1, F 5V

Beemden after Overbroec heyt Wendelbroec.

OVERBROEK – 1491 – EC 531

Weide tot Overbroeck.

OVERBROEK – 1499 – R 415, F 90

Tot Overbroeck.

OVERBROEK – 1514 – R 422

Land en weyde tot Overbroec; tusschen Hijlaer en Overbroeck.

OVERBROEK – 1529 – R 706, F 38

Huysinge tOverbroeck.

OVERBROEK – 1565 – R 714, F 53

Stede..tOverbroeck.

OVERBROEK – 1605 – R 718, F 282V

T'Overbroeck.

OVERBROEK – 1634 – P 124, F 60V

tot Overbrouck.

OVERBOEK – 1645 – R 724, F 209V

TOverbroeck.

OVERBROEK – 1662 – R 726, F 192

Tot Overbroeck.

OVERBROEK – 1747 – RH 104, 49V

Steede op Heylaar in Overbroek.

Een oude vermeldingen van Overbroek is: 1303 in Ouerbruech.¹⁰ Over komt in de nederzettingen van Princenhage voor in Overa, Overveld en Overbroek. Over kan betekenen 'hoger' of 'aan de overkant'. Overbroek is een klein gehucht op een zuid-noord gerichte rug tussen het Abroek in het oosten en een laag gebied op de Emer in het noordwesten. Is de naam gegeven vanuit Gageldonk? Of vanuit Breda?

In 1249 wordt te Meldert een Overbruc genoemd.¹¹

Broek 'Oorspronkelijk moeras, laaggelegen dras land, waterland, dat telkens door het wassen van nabijgelegen rivieren of beken onderloopt, begroeid met kreupelhout, biezen, lisch, riet enz.'. ¹²

'Broek beteekent eene moerassige plaats, welke, op de bovenste, al min of meer vaste, oppervlakte, reeds eenig kreupelhout tevoorschijn brengt. Het woord is thands alleen in het Nederlandsch en Plat-Duitsch bekend, In het Hoog-Duitsch heeft Bruche die beteekenis alleen bij de jaagers behouden'.¹³ In het Engels heeft brook de betekenis 'beek'. De broeken zijn in de Baronie meestal zeer vroeg in cultuur gebracht (het zijn vruchtbare bodems). Na ontwatering kunnen de broeken dienen tot weiland en zelfs bouwland.

OVERBROEKSELOOP – 1633 – R723, F68

Huize Heilaer..noordwaerts aen Adr. J.J. Oonincx erve daer den Overbroeckschen loop tuschen beyde loopt.

OVERBROEKSELOOP – 1738 – R1054

Den overbroecksen loop.

Identiek met de Bethlehemloop?

OVERBROEKSESTRAAT – 1604 – R718, F246V

Aende Overbroecksche strate.

OVERBROEKSESTRAAT – 1633 – R723, F68

Huize Heilaar, westwaerts aen d'Overbroecksche strate.

In 1721 verklaren een tiental personen dat de Overbroeksensweg 'een heirbane ofte gemeenen 's heeren weg' van Breda naar Moerdijk is en dat die op sommige plekken zo smal was dat de karren en wagens elkaar niet konden passeren en zo onbekwaam dat hij op veel plaatsen niet gebruikt kon worden. Zij hadden vaak passanten uit de straat moeten trekken. Schout en schepenen hebben stukken van aangrenzende percelen in beslag genomen om de weg te verbreden en die vergoed aan de eigenaars. Ze hadden echter vooraf geen akkoorden met de eigenaars gesloten (o.a. St. Catharinadal te Oosterhout). Zij hadden zo gehandeld om ongelukken, zoals het omvallen van karren te voorkomen. RH 138, fol. 17v-18.

PAARDJE – 1648 – R534, 232V

Het Peerdeken.

Uithangteken bij een herberg als teken dat er paarden verzorgd konden worden.

SLINGERSAKKER – 1667 – R727, 134

Stuck zaeylants: Slingers Acker, 2½ gemet.

SLINGERSAKKER – 1668 – GP263, 101

Slingersacker.

SLINGERSAKKER – 1683 – R730, 15V

Een perceel soo saeij als weylants achter Slingersacker.

SLINGERSAKKER – 1706 – R734, F116

Een perceel saeylants: Slingersacker, 2½ gemet op Overbroeck.

SLINGERSAKKER – 1711 – R736, F90V

Een perceel saeylant: Slingersacker, 2½ gemet op Overbroeck.

SLINGERSAKKER – 1742 – GP272, 43

2½ gemet: Slingersacker.

SLINGERSAKKER – 1754 – RH106, 63V

Agter Slingersakker.

Slinger is een familienaam.¹⁴ Vergelijk Anthonis Peeter Berthelmeeussen Lathouwer alias Slinger, wonend te Overbroek onder de Hage, 1613, ND 8974, fol. 563.

SNIJDERSWEIDE – 1542 – R709, 84

Vijf lopensaet weyden: Snydersweyde, Overbroeck.

SNIJDERSWEIDE – 1551 – R711, 88V

Vijf lopensaet weyden: Snydersweyde.

SNIJDERSWEIDE – 1565 – R714, F62

Stuck weyde: Snydersweyde.

SNIJDERSWEIDE – 1569 – R714, F236

Stuck weyden: Snydersweyde, oostwaerts aen Gherits Merlin van Mil.

SNIJDERSWEIDE – 1607 – R719, F44V

Stuck weijden: Snijders weijde.

Weiland van de familie Snijders. Vergelijk Henrick Corn. Stevens zoon diemen noempde Heyn de Snyder, 1568, R 714, fol. 231.

STEDE, OUDE – 1527 – R705, F111V

Willem Janssen deelt tegen zyn kinderen opte oude stede, te weten huisinge, schuere, hovinge en derffenisse, half bunder tot Overbroeck.

Stede 'boerderij'. Oud in vergelijking met een nieuw gebouwde stede, boerderij.

TORENBEEMD – 1502 – R415, F350V

Huygh Loeyaerts stede..oestwaerts neven een stuck beemden: den Thorenbeemdt, dat Jan Sibben in handen te hebben plach.

Torennamen wijzen op de vorm van een perceel: lijkend op een toren. Men zou ook kunnen denken aan een beemd die cijnsplichtig was aan de abdij Thorn (Thoren, Thoor, Thoir etcetera), maar dat blijkt niet.

VENNENLOOP – 1878 – P401, 1601

De Venneloop, beginnend op Overbroek op perceel G 377, lopend naar de Bethlehemloop, G392, lang 260 meter.

Genoemd naar het gebied de Vennen.

VERBRANDE AKKER – 1513 – R420, F124

Stuck lants: den Verbornden Acker, zeven lopensaet.

VERBRANDE AKKER – 1513 – R421, F82

Stuck lants: den Verbornden Acker, zeven lopensaet

Akker waar turf in de ondergrond zat. Die was opgebrand, opgestookt.

VERBRANDE STEDE – 1541 – R446, 154

de Verbernde stede.

Boerderij die ooit afgebrand was.

VOORSTRAAT – 1604 – R718, F246V

Aende strate: de Voorstrate.

Een Achterstraat is hier onbekend. Voor de boerderijen langs lopende straat.

VRIESAKKER – 1552 – R711, 182

Stuck lants: Vriesacker, 5½ lopensaet tOverbroeck.

VRIESAKKER – 1559 – R713, 67

Stuck lants: Vriesacker, 5½ lopensaet.

VRIESAKKER – 1570 – R715, F8V

Stuck lants: Vriesacker, 5½ lopensaet tOverbroeck.

Akker van een familie De Vries?

WENDELBROEK – 1430 – AHB1, L7A

Een half bunder beemden after Overbroeck heyt Weyndelbroec.

WENDELBROEK – 1472 – CB1, F5V

Aert die Roever hout te leene half bunder beemden after Overbroec heyt Wendelbroec.

Broek 'Oorspronkelijk moeras, laaggelegen dras land, waterland, dat telkens door het was-sen van nabijgelegen rivieren of beken onderloopt, begroeid met kreupelhout, biezten, lisch, riet enz.'. ¹⁵

Wendel kan wijzen op ligging in een bocht (van een beek). Vergelijk het Wendelbroek te Webbekom (1253: Wendelbruch) en Weyndelsteert te Berse. ¹⁶ Wendel is ook de naam voor de woerd. Vergelijk ook Wielnesse bij Waspik, 1200 Wendelnesse, dat verklaard wordt met wendel 'wending' + nesse 'landtong'. ¹⁷

Wendel komt als toponiem onder andere voor te Achtmaal. Was Wendelbroek een broek in een bocht of een broek met woerden?

NOTEN

- 1 De Vries, p.11.
- 2 Blankaart, pp 332, 333, 334.
- 3 Hoeufft, p. 160.
- 4 Blankaart, p. 411, 412.
- 5 Verdam, p. 196.
- 6 Verdam, p. 243.
- 7 Marley, T.: The place-name-element –hurst (-horst), Naamkunde 4 (1972), p. 26.
- 8 Verdam, p. 282.
- 9 RANB, Collectie Cuypers van Velthoven 513, fol. 141.
- 10 Buiks en Leenders, Deel IV, p. 535.
- 11 Eigen Schoon en De Brabander, XLI (1958), p. 32.
- 12 Woordenboek der Nederlandsche Taal, 4, kolom 1478.
- 13 Hoeufft, J.H.: Taalkundige bijdragen tot de naamsuitgangen van eenige, meest Nederlandsche, plaatsen, Breda (1816), p.16.
- 14 Buitenhuis, p.532.
- 15 Woordenboek der Nederlandsche Taal, 4, kolom 1478.
- 16 Claes, Fr.: Toponymie van Webbecom, Eigen Schoon en De Brabander, 71 (1989), p.195; J. Ernalsteen: Tienden te Berse, Taxandria Turnhout, Nieuwe Reeks 42, 43 (1971/2).
- 17 Gysseling (1960), p. 1073.

COLOFON

Titel: Veldnamen in de voormalige gemeente Princenhage

Erfgoedrapport Breda 60

Auteur: Chr. Buiks

Kaarten: H. de Kievith

Objectfoto's: A. Schut

Eindredactie: G. Otten, H. de Kievith

Ontwerp en lay-out: Studio Maaiké Klijn

De auteur heeft zijn best gedaan de rechthebbenden op de illustraties te achterhalen. Degenen die menen rechten te hebben kunnen zich met hem in verbinding stellen.

ISSN: 2210-9552

© Gemeente Breda, 2018

Ruimtelijk Economisch Domein

Team Erfgoed

Postbus 90156

4800 RH Breda